

Тема 3. Реляціоністські концепції влади

План

1. Загальна характеристика реляціоністських концепцій влади.
2. Теорії спротиву: Д.Картрайт, Ж.Френч, Б.Рейвен, М.Мальдер.
3. Теорії обміну ресурсами: П.Блау, М.Роджерс, А.Етціоні.
4. Теорії розподілу зон впливу: Д.Ронг.

1. Загальна характеристика реляціоністських концепцій влади.

На сучасні дослідження влади, що включають як визначення цього поняття, так і подальшу концептуалізацію, сильний вплив зробив М. Вебер. Численні послідовники продовжили і розвинули у світлі нових емпіричних та теоретичних досліджень основні лінії визнаного «класичним» веберівського аналізу.

Вебер не обмежував форми прояву влади виключно примусом та насильством, визнаючи роль переконання, впливу, авторитету тощо. Феномен влади аналізується ним із різних точок зору: психологічної, соціологічної, економічної, політичної, етичної.

Цей багатосторонній підхід надалі розпався в західній політичній науці та філософії на багато дивергуючих підходів, сконцентрованих на якомусь одному аспекті влади - психологічному, соціальному чи політичному.

Одні дослідники розглядають владу передусім як політичну категорію, яка може бути застосована до індивідуальних відносин. Влада є «функцією організації асоціацій, створення та впорядкування груп або функцією самої структури суспільства».

Прихильники «ширшого» підходу до вивчення влади пропонують одночасно визнати також існування індивідуальної форми влади, відмінної від політичної влади, але з певною схожістю. Т. Парсонс, наприклад, вбачає суть індивідуальної влади у цьому, що вона висловлює відносини панування одного індивіда над іншим у вигляді маніпулювання позитивними і негативними санкціями. Ці відносини, за Парсонсом, можна порівняти з обміном у економічній галузі, де учасники взаємно пропонують одне одному матеріальні блага чи інструментальні послуги. А політична влада на відміну від індивідуальної – символічний та інтерналізований засіб панування, мета якого – організація колективної дії. Парсонс проводив паралель між природою та роллю влади у політичній сфері та владою грошей в економіці.

Нарешті, третя категорія політологів та політичних філософів вважає, що влада у всіх її формах є єдиним феноменом. Так, згідно з Г. Лассуеллом і А. Кепленом, що приділяли велику увагу проблемі співвідношення політики та психології, «політична наука займається владою в цілому, у всіх її існуючих формах».

Основною тенденцією розгляду владних відносин є їхня психологізація. Влада визначають найчастіше як міжособистісні відносини, що дозволяють одному індивіду змінювати поведінку іншого.

Фокусування уваги на тому, що влада є відносинами, тобто на реляційному аспекті – характерна риса веберіанської традиції, яка передбачає можливість вольового впливу одних індивідів та груп на інших. Згідно з узагальненим «реляційним» визначенням, влада – це такі «відносини між соціальними одиницями, коли поведінка однієї чи більше одиниць (відповідальні одиниці) залежить за деяких обставин від поведінки інших одиниць (контролюючі одиниці)». Для більш пом'якшеного варіанта цього визначення влада є «потенційна здатність, яку має група або індивід, щоб з її допомогою впливати на іншого».

Зберігаючи момент примусу, характерний для Вебера, деякі автори визначають владу як «здатність одного індивіда чи групи здійснювати свою волю щодо інших – або

через страх, або відмовляючи у звичайних винагородах, або у формі покарання та всупереч неминучому опору; всі ці способи впливу є негативними санкціями».

Спільним моментом цих визначень є те, що владні відносини інтерпретуються як відносини двох партнерів, які впливають один на одного у процесі взаємодії. У літературі виділяються три основні варіанти «реляційного» підходу:

1. теорії опору,
2. обміну ресурсами,
3. розподілу зон впливу.

У **теоріях опору** (Д. Картрайт, Ж. Френч, Б. Рейвен) досліджуються такі владні відносини, у яких суб'єкт влади пригнічує опір її об'єкта.

Відповідно розробляються класифікації різних ступенів та форм опору. У **теоріях обміну ресурсами** (П. Блау, Д. Хіксон, К. Хайнінгс) першому плані опиняються ситуації, коли має місце нерівний розподіл ресурсів між учасниками соціальних відносин і внаслідок цього виникає гостра потреба в них у тих, хто їх позбавлений. У цьому випадку індивіди, які мають «дефіцитні ресурси», можуть трансформувати їх надлишки у владу, поступаючись частиною ресурсів тим, хто їх позбавлений, в обмін на бажану поведінку.

Теорії **розподілу зон впливу** (Д. Ронг та інші) концентрують увагу не стільки на окремих ситуаціях соціальної взаємодії індивідів, скільки на їхній сукупності. При цьому підкреслюється момент змінюваності ролей учасників: якщо в одній ситуації влада має один індивід стосовно іншого, то з трансформацією сфери впливу позиції учасників змінюються.

2. Теорії спротиву: Д.Картрайт, Ж.Френч, Б.Рейвен, М.Мальдер

У **теоріях опору** веберівська ідея про те, що влада по суті є відносинами, що виражаються у застосуванні примусу та насильства, продовжує чинити певний вплив, хоча «пересідає» на інший теоретичний ґрунт. Ж. Френч і Б. Рейвен трактують основи влади значно ширше, ніж Вебер, пропонуючи наступний їх набір:

1. винагороду або примус з боку суб'єкта влади;
2. визнання об'єктом влади законного права її суб'єкта наказувати йому певну поведінку;
3. ідентифікація об'єкта влади з її суб'єктом;
4. нарешті, основою влади може бути знання, яким володіє її суб'єкт.

Відповідно, виділяються п'ять типів влади.

Влада, заснована на винагороді, зростає з розміром очікуваної винагороди. Приклад цього типу влади - підвищення продуктивності праці внаслідок очікуваної винагороди, коли паралельно зі зростанням продуктивності зростає конформність по відношенню до винагороди, отже, і її влада.

Влада як примус заснована на очікуванні покарання за неконформну поведінку. Сила влади у разі залежить від загрози покарання.

Наприклад, основою примусової влади може бути ймовірність звільнення, якщо рівень продуктивності праці робітника виявиться нижчим від необхідного. Влада, заснована на позитивних санкціях (винагорода), має тенденцію зростати та еволюціонувати у владу, засновану на ідентифікації підлеглого з начальником, а влада, заснована на негативних санкціях, веде до того, що підлеглий прагне піти з поля впливу свого начальника.

Законна чи легітимізована влада заснована на визнанні права начальника наказувати підлеглим їхню поведінку. Це визнання ґрунтується на традиції, інтерналізованих цінностях культури, прийнятті цієї структури соціальних відносин. Усе це передбачає межі, за які не може вийти суб'єкт влади. Почуття «підпорядкування» виховується батьками, вчителями, релігією, етичною системою, причому у різних культурно-етичних системах можна прийняти різні цінності. У деяких із них, наприклад,

право наказувати іншим поведінка гарантується старшим за віком. В інших - представники однієї статі мають право наказувати поведінку особам іншої статі.

Підставою влади може бути прийняття правомочності соціальної ієрархії групи, організації чи суспільстві. Всіми зізнається, що суддя, наприклад, має право стягувати штрафи, виконроб – роздавати роботу, священник – давати релігійні розпорядження.

Влада як ідентифікація або референтна влада заснована на почутті єднання одного індивіда з іншим, тому чим сильніша ідентифікація об'єкта влади з її суб'єктом, тим сильніша влада останнього.

Конкретним випадком референтної влади є влада «референтної групи», тобто групи, до якої індивід подумки зараховує себе, членом якої він мріяв би стати і так далі.

Сила експертної влади залежить від ступеня знань, які цінуються у цій галузі. Загальним прикладом експертного впливу, що має, як правило, обмежений обсяг, є прийняття порад повіреного адвоката в юридичних справах або прямування в напрямку, зазначеному дорожнім знаком.

Безсумнівно, наведена Френчем і Рейвенем класифікація підстав влади як міжособистісних відносин дозволяє раціоналізувати останні, сприяючи їх проясненню. Однак не можна не помітити, що запропонована авторами класифікація будується не за єдиною підставою. У перших двох випадках – це санкції (позитивні та негативні), які, очевидно, мають позаіндивідуальне походження, хоча й застосовуються індивідуально. Традиції та культурні цінності, що регулюють владні відносини, також мають позаіндивідуальну соціокультурну природу, тоді як знання як джерело влади є особистою якістю самого суб'єкта влади.

Зрештою, влада як ідентифікація базується на позитивній емоційній оцінці суб'єкта влади її об'єктом, тобто має особистісне джерело. Поєднуючи настільки різні за своєю природою психологічні, соціально-психологічні та соціокультурні критерії, така концепція, мета якої витлумачити владу як міжособистісні відносини, постає як гібридне утворення, яке само по собі анітрохи не прояснює природу влади. Роль різних підстав влади не диференційована і не зважена, субординація критеріїв не проведена. Наприклад, організаційна та політична влада, які можна підвести під перший та другий випадки, де йдеться про застосування санкцій, ставляться на один рівень із моральним авторитетом та психологічним впливом (четвертий та п'ятий випадки).

У концепції Френча і Рейвена типи влади трактуються як соціальне благо, володіння яким забезпечує владному здобуття від підвладного певних цінностей, чи то підвищення продуктивності праці, сплату податків, допомогу, бажану поведінку тощо. Такі теорії можна віднести до утилітаристських теорій соціальних феноменів, що ґрунтуються на тому постулаті, що людською поведінкою керує пошук максимальної вигоди чи максимального задоволення.

Проте водночас існують теорії, які заперечують утилітарний мотив влади. Наприклад, М. Мальдер головним психологічним механізмом влади вважає не ті блага, які вона надає, а прагнення до неї як такої. Ця ідея також перегукується з Вебером і трансформується Мальдером в теорію «редукції ієрархічних дистанцій». Її суть полягає в наступному.

Влада це такий феномен, наслідки якого варіюються залежно від ступеня, а не від природи влади. За рівного ступеня влади слідства будуть рівними, якими б різними не були підстави влади.

Оскільки влада приносить задоволення сама по собі, індивіди пристрасно прагнуть високих позицій в ієрархії влади, зустрічаючи на своєму шляху опір з боку вищих. За відсутності ефективного просування нижчестоячі задовольняються примарним з вищими, а іноді навіть простою уявою, що дистанція, яка їх розділяє, менша, ніж вона є насправді. Ця можливість помилкового задоволення (через психологічний механізм заміщення) створює у підлеглих позитивне ставлення до вищих. Воно тим більше, чим менша дистанція, дійсна чи уявна. Вищестоячі прагнуть відштовхнути нижчестоячих проявами

своєї антипатії, яка тим сильніша, чим ближче наближаються до них нижчестоячі. Відбувається конфлікт, з якого випливає, що на тенденцію до зближення впливають негативні моменти відштовхування залежно від ієрархічної дистанції. Чим більша дистанція - тим сильніша антипатія вищих до нижчестоячих. Тому індивід матиме більший шанс зблизитись із безпосереднім і менший – із віддаленим керівництвом. Так само індивід відчуватиме сильні позитивні почуття до керівництва тим більше, чим останній ближче до нього.

Не можна заперечувати наявність психологічних рис особистості, що зумовлюють «спрагу влади». Але, по-перше, відомо, що ці риси притаманні далеко не всім. По-друге, з позицій лише психологічного підходу незрозумілий опір вищих домаганням нових претендентів на владу. Адже владою, особливо коли вона успадковується або передається членам сімейного клану, часто наділяються індивіди, які не мають ні бажання, ні здатності до її здійснення, а активний захист ними своїх позицій має не особисте, а суто соціальне джерело. Інтереси сім'ї, роду, клану, нарешті, великих соціальних груп зумовлюють у такому разі прагнення утримати владу, а не задоволення від володіння владою «самою собою» чи «як такою».

Панівна еліта отримує владу і прагне її утримати насамперед і головним чином завдяки соціальним, а не особистим мотивам, які тим сильніші, чим більш впливові сили, що її підтримують.

Малдер та інші прихильники індивідуалістичних концепцій не припускали, що володіння необхідними управління особистісними якостями, як і саме прагнення влади - лише одні з умов виникнення інституту панування, причому не головні і вирішальні. Боротьба за владу і висування на посаду регулюються передусім інститутом приватної власності. Індивіди вступають у боротьбу, вже будучи включеними до певної системи суспільних відносин, володіючи перевагами, зумовленими становищем, яке вони займають у суспільстві. Головний чинник політичного успіху та відбору «найкращих» з-поміж претендентів на владу - сила тих політичних угруповань, які стоять за ними.

"Недостатність" психологічного трактування влади визнається і деякими вченими. Так, наприклад, Ж. Пуату, посилаючись на результати дослідницьких експериментів, мета яких визначити природу (утилітарну чи неутилітарну) владних відносин між індивідами, приходять до, здавалося б, парадоксального висновку про їхню двоїстість. Це свідчить, на його думку, про те, що вивчення влади виходить за рамки соціальної, а тим більше індивідуальної психології та переростає у соціополітичне дослідження. Не можна, наголошує він, визначити владу лише як міжособистісні відносини. У повному розумінні слова - це політичне поняття, що набуває свого значення в залежності від різних соціальних інститутів. Більше того, йому здається плідним зближення поняття влади з поняттям «ідеологічного апарату держави».

Цей висновок впливає з констатації того факту, що сучасна влада використовує з метою успішного функціонування не один вид коштів, а весь арсенал політичних та ідеологічних впливів, не виключаючи, зрозуміло, засобів психологічного маніпулювання масовою свідомістю.

3. Теорії обміну ресурсами: П.Блау, М.Роджерс, А.Етціоні.

Якщо теорії, які у центр уваги ставлять опір, вчинений суб'єкту влади із боку її об'єкта, можна зарахувати до соціально-психологічних, то теорії «обміну ресурсами» носять соціологічний характер.

П. Блау розробив класифікацію обмінів у ситуації соціальної взаємодії та виділив владу як приватний вид обміну. Він розрізняє 6 категорій обміну, що варіюють відповідно до двох характеристик, а саме:

1. інструментальність (неінструментальність)
2. та симетрія (асиметрія).

Відносини влади визначаються як відносини обміну інструментального і асиметричного типу. Іншими словами, один індивід має владу над іншим, коли той від нього постійно залежить, потребуючи певних благ, які він не може отримати деінде.

Підхід Блау користується визнанням серед західних соціологів із низки причин.

1. По-перше, в основі влади згідно з Блау лежить дійсний факт нерівного розподілу ресурсів, що дозволяє загрозувати підлеглому або навіть карати його, застосовуючи негативні санкції.

2. По-друге, визнається цінним виявлення сенсу обміну як обміну ресурсами різної природи. Якби елементи, що обмінюються, належали до однієї категорії, існувала б симетрія обмінів, проте саме тому, що ресурси різного порядку, обмін стає можливим і необхідним.

3. По-третє, визнається раціональним і положення про те, що влада є функцією залежності індивіда від розподілу дефіцитних ресурсів, а також положення про залежність влади від ступеня заміненості дефіцитного ресурсу, тобто від можливості, що має об'єкт влади знайти необхідні йому ресурси в іншому місці.

Теоретики обміну особливо відзначають, що єдиного контролю за ресурсами всередині системи недостатньо виникнення феномена влади. Ресурси, які має один індивід, повинні бути бажаними і необхідними для іншого.

Крім того, можливість розподілу ресурсів - лише приблизний показник відносин влади в організації: адже індивід, маючи ресурси, необхідні для іншого, може зовсім не використовувати їх.

Західні теоретики, поміщаючи теорію соціального обміну в акціоністські рамки, віддають перевагу вивченню поведінки акторів залежно від розподілу ресурсів, тлумаченого, з погляду, недостатньо коректно. Увага зазвичай звертається на три моменти: суттєвість ресурсів, поінформованість про їх наявність та очікувані наслідки їх використання, а також спосіб, за допомогою якого відбувається перехід до ефективної мобілізації ресурсів.

Усі три моменти хоч і вивчаються у певних заданих умовах функціонування влади, проте не враховують тенденцій у суспільному розвитку, динаміки реальних соціальних сил, основних закономірностей та особливостей соціально-економічного ладу. Учасники соціальної взаємодії отримують характеристики тільки в плані їхнього ставлення до розподілених в даний момент, в даній ситуації ресурсів, абстрагуючись від джерел їх отримання, їх реальної ваги та значення для суспільства. Через це обмін ресурсами постає як формальна процедура, що здійснюється в соціально-політичному вакуумі, позбавлена конкретно-історичного змісту.

Перерахування та класифікація ресурсів - завдання, яке ставлять перед собою багато дослідників феномена влади.

Найбільш характерним визначенням ресурсу є таке: «Ресурс - це атрибут, обставина чи благо, володіння яким збільшує здатність впливу його власника інших індивідів чи групи». М. Роджерс, якому належить вищенаведене визначення, розрізняє два типи ресурсів, а саме:

1. «інфра-ресурси»
2. та «інструментальні ресурси».

Перші - це атрибути, обставини чи блага, які мають бути до того, як «інструментальні ресурси» будуть приведені в дію. Це ніби попередні умови, без яких «інструментальні» ресурси залишаються незадіяними.

«Інструментальні» ресурси тлумачаться як засоби здійснення впливу: вони можуть використовуватися для заохочення, покарання або переконання. Таким чином, поняття «інфра-ресурсів» запроваджується для того, щоб з'ясувати, чому в різних ситуаціях ті індивіди, які здійснюють владу, мобілізують (чи ні) свої «інструментальні ресурси».

Існують інші спроби класифікації ресурсів. Наприклад, А. Етціоні пропонує розділити ресурси на три категорії:

1. Утилітарні.
2. Примусові.
3. Нормативні.

Мета його класифікації - зіставити окремі типи ресурсів зі специфічними методами панування. Використання утилітарних ресурсів (матеріальних винагород перш за все) дозволяє подолати опір таким чином, що об'єкт погоджується підкоритися волі суб'єкта влади в обмін на ресурси, які йому необхідні. Наслідком такої ситуації може бути, зокрема, «інструментальна орієнтація» робітників, що виключає ставлення до праці як до творчості та вбачає у ньому лише джерело існування.

До примусових ресурсів індивід вдається тоді, коли намагається знайти додаткові засоби, щоб ще більше обмежити волю іншого. Наприклад, це може бути загроза звільнення, що змушує підлеглих проти їх волі все ж таки виконувати вимоги керівництва. Необхідність вдаватися до примусу в організаційному плані тлумачиться як крайня загроза, що застосовується під час економічної кризи.

Нарешті, за допомогою нормативних ресурсів індивід намагається блокувати опір іншого з допомогою переконання. У цьому випадку він намагається викликати схвалення з боку іншого скоріше шляхом зміни його намірів та переваг, ніж об'єктивної ситуації¹.

Нормативні ресурси можуть також впливати прихованим чином, змушуючи підлеглих приймати «менеджеральні» вимоги щодо своєї власної поведінки та зменшуючи тим самим кількість ситуацій, які вони могли б розцінити як такі, що суперечать їхнім інтересам. Нормативні ресурси можуть привести підлеглих у такий стан, коли вони більше не усвідомлюють свого залежного становища і коли вони водночас не виявляють звичайних засобів опору.

Таким чином, дві перші категорії ресурсів дозволяють протидіяти опору підлеглих, впливаючи головним чином на об'єктивну ситуацію, де вони перебувають, тоді як третя категорія впливає переважно на формування сприйняття підлеглими свого становища і перегукується з рівнем ідеологічного маніпулювання.

4. Теорії розподілу зон впливу: Д.Ронг.

Відомо, що Вебер розумів владу переважно як асиметричні відносини, при яких є домінуючі та підлеглі, але іноді і як відносини зворотного зв'язку, оскільки підлеглий також має певну частку влади. Відносини влади формуються у боротьбі, з урахуванням двостороннього обміну шансами отримання влади. Характер засобів влади та їх розподіл між учасниками конфлікту визначають характер цих відносин влади. Звідси виникає можливість трактувати владні відносини не лише як асиметричні відносини двох партнерів, а й як відносини, що охоплюють кількох учасників, кожен із яких - суб'єкт влади. Такими є, наприклад, відносини між державами.

Ця думка Вебера знайшла розвиток у **теорії розділу зон впливу**, розробленій Д. Ронгом. Стурбований надмірним, на його думку, акцентуванням на асиметричному характеру владних відносин деякими соціологами, які ризикують приглушити реляційний аспект влади, він запропонував брати до уваги не кожен дію окремо, а сукупність їх. Ронг стверджує, що владні відносини як соціальні відносини особливого роду асиметричні, оскільки володар влади здійснює більший контроль над поведінкою об'єкта влади, а не навпаки.

Проте взаємність впливу - як визначальний критерій самих соціальних відносин - ніколи має повністю зникнути зі сфери уваги дослідника крім, можливо, форм фізичного насильства. На противагу Блау, який стверджував, що «взаємозалежність і взаємний вплив рівних сил вказують на відсутність влади», а також Герту і Мілсу, які вважали, що «коли всі рівні, то немає політики, бо політика вимагає підлеглих і начальника». Ронг акцентує увагу на «корінні» влади – соціальній взаємодії як її генетичній формі. Не заперечуючи, що асиметрія існує у кожному індивідуальному епізоді дії, він підкреслює факт

постійного обміну ролями між володарем влади та її об'єктом. Один контролює іншого в одних ситуаціях, інший в інших.

Наприклад, профспілка контролює найм робочої сили, а наймач диктує час та місце роботи. Якщо трактувати владні відносини виключно як ієрархічні й односторонні, підкреслює Ронг, ми не беремо до уваги цілий клас відносин між людьми або групами, в яких контроль одного виду або групи над іншими в одній сфері врівноважується контролем іншого в іншій сфері. Розподіл сфер між сторонами часто є результатом переговорного процесу, який може спричинити відкриту боротьбу за владу (наприклад, страйк проти наймача, позов у комерційній конкуренції, війна між державами тощо). Таким чином, **інтегральній владі**, при якій прийняття рішень та ініціатива до дії монополізовані лише однією стороною, протиставляється **інтеркурсивна влада**, що характеризується балансом відносин влади та поділом сфер впливу між сторонами. Інтеркурсивна влада існує там, де влада однієї зі сторін протистоїть владі іншій, де є процедури переговорів і спільного прийняття рішень.

У сучасних державах, згідно з Ронгом, функціонування інтегральної влади може бути обмежене різними заходами, наприклад, періодичною перевіркою дій влади, переглядом їх владного статусу або їх переміщенням і заміною, встановленням меж компетенції.

Якщо такі заходи дійсно реально здійснюються, а не є звичайними вихлопними клапанами подібно до конституцій у багатьох сучасних державах, то повинні виникати джерела влади, незалежні від інтегральної влади. Іншими словами, в суспільстві повинні існувати центри, які реально протистоять інтегральній владі, що обмежують її. В результаті стирається абсолютна відмінність між інтеркурсивною та інтегральною владою.

Ронг показує **чотири основні методи опору інтегральній владі**. Об'єкти влади можуть:

1. Боротися за встановлення протилежної влади, щоб трансформувати інтегральну владу в систему інтеркурсивної влади.
2. Обмежити екстенсивність (кількість суб'єктів влади), загальність (кількість сфер впливу) та інтенсивність (радіуси впливу всередині окремих сфер впливу) влади.
3. Зруйнувати інтегральну владу цілком, вийти зі сфери її впливу.
4. Спробувати замінити її своєю інтегральною владою.

Якщо мати на увазі інтегральну владу сучасних держав, то перші три альтернативи, згідно з Ронгом, загалом відповідають зусиллям щодо заснування демократичного конституційного правління або ліквідації будь-якого правління, анархії. Четверта альтернатива відповідає різним формам політичного усунення владних, таких як путчі, революції чи законодавчо врегульована конкуренція та виборче суперництво.

Механізмами утвердження протилежної влади є народна ініціатива, референдум, залучення до суду тощо. Однак у сучасних державах, констатує Ронг, інтегральна влада не може бути повністю трансформована в інтеркурсивну через існування юридичних механізмів самозбереження інтегральної влади. На противагу Герту та Мілсу, як, втім, і багатьом іншим політологам та політичним філософам, Ронг вважає, що політика - це не лише сфера боротьби за владу. Вона включає також і боротьбу за її обмеження, опір їй, втеча від влади.

Спроба Ронга виділити і систематизувати способи опору інтегральній владі безумовно заслуговує на увагу, як і загальнодемократичний пафос його міркувань. Однак основа його міркувань - констатація плюралізму влади в сучасному суспільстві - враховує лише одну з тенденцій у суспільному розвитку, залишаючи осторонь іншу - тенденцію до поляризації та посилення державної влади, характерну для цілого ряду розвинених західних країн на чолі зі США.

Реляційний підхід таким чином охоплює багато концепцій, які мають деякі спільні риси. Всі вони **належать до теорії соціальної дії**, в основі якої лежить раціональна

мотивація: раціонально діючі актори, володіючи специфічними перевагами (ресурсами), будучи поміщеними в організаційну мережу примусів та можливостей їх уникнути, прагнуть досягти своїх цілей. Слід зазначити, що автори цих концепцій базуються лише на одному типі соціальної дії, запозиченої із класифікації Вебера, а саме: раціонально-цільовому, залишаючи поза увагою не менш продуктивні з погляду типології влади –

1. ціннісно-раціональну,
2. ефективну
3. та традиційну дії.

Ці концепції своїм раціоналізмом вигідно відрізняються від теолого-нормативного підходу, прихильники якого ставили в центр уваги державу і право, які трактуються як самостійні абстрактні сутності, відірвані від суспільної дійсності. Політика в цьому випадку тлумачилася як реалізація «загального блага», а влада як позасоціальна загальна моральна сила, сповнена свідомості своєї високої ролі, обов'язків та відповідальності. Перевага цих концепцій над суб'єктивно-психологічними поясненнями безсумнівна.

Вона полягає у перенесенні акценту на соціально-політичні фактори влади, на пошуки її підстав в особливостях соціального становища суб'єкта влади, у закономірностях політичної діяльності тощо.

Водночас концепції обміну не є адекватним виразом соціальної природи влади, а лише однією із спроб вийти за межі психологізму. Утилітаристський характер теорій обміну надає трактуванню владних відносин вульгарно-економічний відтінок, не пояснюючи сам механізм обміну, не розкриваючи його витоків, ні рушійних зусиль і основ - економічних, соціальних, політичних, визначальних сам характер обміну та її специфіку. Крім того, реляційні визначення влади втрачають з уваги влада, яка виникає на базі свідомого приховування деяких важливих аспектів прийняття рішень, коли, наприклад, володарі індивіди обмежують обговорення рішень лише тими областями, які можуть поставити під загрозу їхні власні інтереси та цінності. Факторів, які змушують людей вступати у відносини панування та підпорядкування, насправді безліч. Наприклад, у виробничій групі - це і виробнича кваліфікація, і стаж роботи, що дає досвід, і особисті якості, і таке інше. У сім'ї це вік, сімейна роль і так далі. У політичній організації - соціальний стан, досвід, авторитет, особисті якості тощо.

Література:

1. Parsons T. On the Concept of Political Power. // Proceedings of the American Philosophical Society. 1963. № 107. P. 248.
2. Lasswell H. D., Kaplan A. Power and Society. New Haven, 1950. P. 75.
3. Dahl R. A. Power. // International Encyclopedia of the Social Sciences. – NY, 1968. Vol. 12. P. 407.
4. French J. R., Raven B. The Bases of Social Power. // Cartwright D., Zander A. Group Dynamics: Research and Theory. – L., 1960. P. 609.
5. Blau P. Exchange and Power in Social Life. – NY, 1964. P. 117.
6. Mulder M. Power and Satisfaction in Task Oriented Groups. // Acta Psychologica. 1959. Vol. 16. P. 192; Mulder M., Van Dijk R., Soutendijks S., Stelwagen T., Verhagen J. Non-instrumental liking tendencies toward powerful groupmembers. // Acta Psychologica. 1964. Vol. 22. P. 370.
7. Rogers M. The Bases of Power. // American Journal of Sociology. – NY, 1976. Vol. 79. № 6. P. 1425.
8. Etzioni A. A Comparative Analysis of Complex Organizations. – NY, 1961.
9. Gerth H., Mills C. W. Characters and Social Structure. – NY, 1959. P. 193.
10. Wrong D. H. Some Problems in Defining Social Power. // American Journal of Sociology. – NY, 1968. Vol. 73. № 6. P. 681.